

БАЗОВА ТА ПОВНА ЗАГАЛЬНА СЕРЕДНЯ ОСВІТА
Освітня галузь «Мови і літератури»

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИКЛАДАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ, ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ,
МОВ І ЛІТЕРАТУР КОРИННИХ НАРОДІВ, НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В 2021/2022 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Л.В.КОВАЛЕНКО, к.пед.н.,
завідувачка відділу української мови та літератури,
мов національних меншин і зарубіжної літератури
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»

Відповідно до сучасної освітньої парадигми та світових тенденцій розвитку національних освітніх систем реформа «Нова українська школа» передбачає зміну цілей та основних завдань освіти. Досягнення нових цілей української школи потребує постійного пошуку шляхів модернізації змісту освіти. Це вимагає реалізації принципово нових педагогічних, методичних інструментів, що мають ґрунтуватися на особистісно орієнтованому та компетентнісному підходах до навчання.

Виникла необхідність переходу від передачі знань до навчання самостійно їх здобувати протягом усього життя. Головними завданнями сучасної Нової української школи є повернення учням інтересу до загальноосвітніх предметів, посилення бажання вчитися, організація цікавого пізнавального навчання. Вимогам часу не відповідають авторитарне навчання, орієнтація на середнього учня, перевага репродуктивної освітньої діяльності над пошуковою.

Для сучасного учня важливішим є не стільки презентація теми уроку, скільки навчання самостійно осмислювати її, інтерпретувати та застосовувати в реальному житті. Сучасний вчитель, як агент освітніх змін, тьютор, фасилітатор, модератор, коуч, ментор, має стимулювати та скеровувати процес самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів, підтримувати їх прагнення до самореалізації, самовдосконалення та саморозвитку.

На етапі підготовки до нового навчального року вчителям необхідно опрацювати:

1. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в 5-11 класах закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою <https://goo.gl/93BNko>
2. Перелік навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки

України для використання у закладах освіти <https://goo.gl/93BNko>

3. Навчальні програми, які розміщені на офіційному сайті МОН України за покликанням <https://bit.ly/3knwVj0>

4. Державний стандарт базової середньої освіти, оприлюднений на сайті Кабінету Міністрів за покликанням: <https://cutt.ly/lnACVUX>

5. Наказ МОН України від 10.05.2011 № 423 «Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності» та Наказ МОН від 03.06.2008 № 496 «Про затвердження Інструкції з ведення класного журналу учнів 5-11(12) класів загальноосвітніх навчальних закладів».

Рекомендації щодо підвищення якості знань здобувачів освіти з мовно-літературних предметів (українська мова та література, зарубіжна література, мови національних меншин)

Організація скоригованого навчання у вересні 2021 року. Задля забезпечення якісного виконання освітніх програм з мовно-літературних предметів в умовах очного чи дистанційного навчання пропонуємо приділити більше уваги повторенню вивченого матеріалу за минулий рік. Для цього попередньо провести діагностичні письмові (тестові) роботи та усні співбесіди з української мови та літератури з метою визначення рівня засвоєння навчального матеріалу за попередній рік. Оцінки за такі діагностичні роботи рекомендуємо не заносити до класного

журналу.

Відповідно до результатів діагностичних робіт спланувати колективну та індивідуальну роботу щодо актуалізації окремих тем, систематизації знань та умінь, практичного їх закріплення тощо. Тривалість періоду «коригувального навчання» кожен учитель визначає самостійно, вносить певні корективи до календарного плану. Рекомендуємо під час календарно-тематичного планування у навчальних програмах і календарно-тематичних планах виділити ключові теми, на яких ґрунтується подальше опрацювання програмового матеріалу.

Учителі зобов'язані виконувати освітню програму для досягнення учнями передбачених результатів навчання, надавати інформацію щодо обсягу та змісту навчального матеріалу, завдань на його закріплення, перевіряти й оцінювати їх та надавати відгуки на виконані завдання.

Систематична перевірка ведення зошитів сприяє покращанню грамотності учнів, каліграфії, охайності в записах, відповідальності вчителя за якість та періодичність перевірки зошитів. За

результатами перевірки учнівських зошитів видається наказ по школі (більш детально: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/5f33bd14a0460483061713_compressed.pdf)

Запровадження сучасних форм і методів навчання спонукає вчителя до пізнання інноваційних підходів щодо реалізації освітньої діяльності. Сучасному вчителеві важливо прийняти новий спосіб педагогічної діяльності та й життя в цілому, сміливіше поєднувати традиційний та новаторський підходи до роботи, впоратися з емоційним перевантаженням.

Учителям-філологам необхідно взяти до уваги видозміни формату комп'ютерного варіанту PISA-2018, які відбулися в інших країнах: внесено електронні тексти, додано множинний текст (інтерпретація й узагальнення інформації із декількох відмінних одне від одного джерел). Змін набула тематика та зміст текстів, що містять оцінку використання інформації в мережі Інтернет, зокрема розпізнавання достовірності сайтів і онлайн-документів. Це потребує формування в учнів інфомедійної грамотності.

Словесникам варто посилити увагу на

таких можливостях тексту, як визначення головної й другорядної інформації, фіксування інформації різними способами, виконання логічних дій (аналіз, синтез, порівняння, класифікування, узагальнення, виявлення тези й доказів; добір власних аргументів; формулювання висновків), «переведення» тексту з одного стилю в інший; переведення тексту в інший формат: таблицю, схему, малюнок, а також естетика мови.

Необхідно ґрунтовно проаналізувати результати основної сесії зовнішнього незалежного оцінювання 2021 року. Пропонуємо скористатися сервісом "OpenData. Статистичні дані основної сесії ЗНО" за покликанням: <https://zno.testportal.com.ua/stat/2021>, завдяки якому можна здійснити всебічний аналіз результатів тестування з урахуванням різних показників. Також можете скористатися базою даних, яка містить деперсоніфіковану інформацію про всіх учасників тестування, завантаживши OpenDataZNO2021.7 (32,2 Mb).

Рекомендовано застосовувати норми та правила нової редакції «Українського правопису» в усіх сферах суспільного життя, зокрема в офіційно-діловому стилі мовлення. Але до 2023 року у тести ЗНО не вноситимуть завдання, які містять норми та правила правопису, що зазнали змін. У червні 2019 року фінальний текст нової редакції «Українського правопису» було опубліковано на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки та Національної академії наук. Із повним текстом нової редакції «Українського правопису» можна ознайомитися за покликанням: <https://cutt.ly/IpEfVC>. Основні зміни в новій редакції: <https://cutt.ly/GyLupby>.

В освітньому процесі рекомендуємо акцентувати увагу на змінах у правописі при повторенні раніше вивченого матеріалу, нові теми слід подавати за новим правописом, пояснювати учням ті зміни, які трапляються в матеріалах підручників, що видані раніше.

З метою підвищення інтересу учнів до читання книг вагоме місце у роботі вчителів-філологів посідає співпраця з бібліотеками та батьками. Співпрацю словесника та бібліотекаря рекомендуємо розглядати за такими напрямками: вивчення читацьких інтересів школярів, формування культури читання учнів, підготовка та проведення уроків позакласного читання, розвиток мовлення, організація позакласної роботи з літератури. Спільними зусиллями батьків, учителів літератури та бібліотекарів можна вирішити проблему дитячого читання й відповісти на виклики сучасного інформаційного

суспільства.

Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо залучення дітей до читання свідчить про ефективність організації таких заходів, як національний тиждень «Читання дітям» (Польща) <http://www.allofpolandreadstokids.org/>, олімпіада з читання (Вірменія), вікторина «Слідами слів та образів» (Німеччина) <http://www.deutscher-lesepreis.de/aktuelles/>, літературний автобус для дітей (Швейцарія) <https://bit.ly/3BjOwOz>

Учителі планують власну роботу з урахуванням особливостей епідеміологічної ситуації та можливостей кожного закладу загальної середньої освіти.

З метою підвищення результативності дистанційного навчання бажано на початку зробити онлайн-конференцію з учнями та їхніми батьками, обговорити форми співпраці та інші організаційні питання, скоординувати роботу всіх учасників освітнього процесу в зручному форматі. На сайті школи рекомендуємо розмістити розклад занять (консультацій) вчителів і загальний алгоритм дій під час дистанційного навчання. Варто домовитися з батьками про конструктивний зворотний зв'язок, для уникнення непорозумінь – поясніть батькам алгоритм спільних дій.

В умовах карантину та дистанційного навчання радимо вчителям знайомитися з матеріалами розміщеними на сайті «Вчимо і навчаємось на карантині» (<https://mon-covid19.info/schools>), що постійно оновлюються, а також скористатись методичним посібником «Організація дистанційного навчання в школі», автори – А.Лотоцька, А.Пасічник: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/GRYF_Metodychni_rekomendatsii_dy_stantsiy-na_osvita_razvoroty.pdf

Під час вибору навчально-методичного комплексу для вивчення української мови та літератури, зарубіжної літератури варто передбачити можливості використання інструментарію дистанційного навчання в умовах очного навчання, зокрема ресурсів Всеукраїнської школи онлайн (<https://lms.e-school.net.ua/>).

Рекомендовані матеріали для підвищення результативності роботи за дистанційною формою навчання:

- Практики та підходи до дистанційного навчання – рекомендації для вчителів.
<https://nus.org.ua/articles/praktyky-ta-pidhody-dodystantsijnogonavchannya-rekomendatsiyidlyavchyteliv/>
- Як технічно організувати дистанційне навчання – покрокова інструкція.
<https://nus.org.ua/articles/yak-tehnichno-organizuvatydystantsijenavchannya-pokroкова-instruktsiya/>
- Чотири сервіси, які допоможуть організувати дистанційне навчання.
<https://nus.org.ua/articles/chotyryservisy-yakidopomozhut-organizuvatydystantsijne-navchannya/>

- Дистанційне навчання: як зацікавити учнів — поради від учительки. <https://nus.org.ua/articles/dystantsinenavchannya-yakzatsikavyty-uchnivporady-vid-uchytelky/>
- Освіта після пандемії. Тренди майбутнього шкільної освіти. <https://nus.org.ua/view/osvitapislya-pandemiya-chastyna2-trendymajbutnogo-shkilnoyi-osvity/>
- Як працювати в Google-клас: покрокова інструкція. <https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-v-googleklaspokrokovaya-instruktsiya/>
- Як використовувати YouTube у дистанційному навчанні. <https://nus.org.ua/articles/yak-vykorystovuvatyoutube-udystantsijnijnomu-navchanni/>
- Усе в одному місці: як програма Discord допоможе організувати дистанційне навчання. <https://nus.org.ua/articles/usev-odnomu-mistsi-yakprogramadiscord-dopoozhe-organizuvatydystantsijnenavchannya/>

Актуальні питання мовно-літературної освіти та її методичне забезпечення

Щодо формування мовної особистості.

Формуванню мовної компетентності сприяє:

- 1) навчання учнів умінню отримувати доступ до інформації, шукати й відбирати тексти, осмислювати та оцінювати, виявляти й долати суперечності;
- 2) використання різних видів текстів: одиничних, множинних, цілісних, перерваних, змішаних, текстів нової природи, креолізованих та медіатекстів, текстових матеріалів, які були застосовані під час проведення міжнародного дослідження PISA.
- 3) розвиток мовлення учнів засобами художнього слова за трьома напрямками: збагачення словникового запасу, оволодіння нормами мови, формування навичок виражати свої думки в усній та писемній формі;
- 4) застосування завдань, які поєднують роботу мислення і пам'яті, утримування певних фактів в операційній пам'яті, що непомітно веде до запам'ятовування слів, виразів, винятків з правил тощо;
- 5) застосування проблемно-ситуативних завдань;
- 6) використання технології лінгвістичного аналізу тексту.

Щодо підвищення рівня читацької грамотності.

Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018, підготовлений національним центром PISA в Україні, засвідчив, що результати 15-річних українських учнів виявилися гіршими порівняно із середніми значеннями досягнень їхніх однолітків країн ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку). Середній бал українських учнів із читання – 466 балів (у країни-лідера – 555, у середньому в країнах-учасниках – 487). Базового рівня читацької грамотності не досягли

25,9 % підлітків. Менше 4 % учасників проєкту досягли найвищого рівня.

Результати дослідження PISA-2018 продемонстрували важливість вчительської підтримки, яка здатна поліпшити результати учнів у середньому на 4 бали. На 10 балів поліпшує результати українських учнів батьківська підтримка. Методичні поради щодо формування читацької грамотності, як результати дослідження PISA, можна знайти за покликанням: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/pisa.pdf>

Згідно з опитуванням компанії Research & Branding Group, близько 57% жителів України не читають книжок. Регулярно читають книжки 43% українців. Серед них 14% – майже щодня, 27% – кілька разів на тиждень, 21% – кілька разів на рік, 4% – рідше, ніж раз на рік. Проблема читання є національною. Місія вчителів – зацікавити школярів процесом читання.

Формувати компетентного читача – означає навчати дітей швидко адаптовуватися в змінному контексті, ефективно комунікувати, самонавчатися, грамотно оцінювати інформацію на різних типах носіїв (паперових/ цифрових) та з різних джерел і вправно оперувати нею.

Одним із ефективних шляхів підвищення рівня читацької грамотності школярів є залучення їх до участі у всеукраїнських літературних проєктах:

- ✓ Проєкт UA: Казки. Можна послухати українські народні казки голосами відомих людей. Серед них – музиканти Андрій Хливнюк та Марко Галаневич з гурту DakhaBrakha, письменник Сергій Жадан, реперка Alyona Alyona та інші.
- ✓ Проєкт KidStory. Пропонує прослухати та подивитися анімовані історії з книжок. В архіві вже є такі книжки, як «Я не хочу бути принцесою» Гжегож Касдепке, «Скік-поскік» Наталі Забіли, «Людина-Восьминіжка» Жака Жаб'є.
- ✓ Проєкт «Всеукраїнський конкурс дитячого читання «Книгоманія» <http://knygomania.com/>
- ✓ Проєкт «Фестиваль дитячого читання «Книгоманія» <http://childrenfestival.org.ua/>
- ✓ Проєкт «Читацький марафон» <http://childrenfestival.org.ua/> Акція #ЖивіПисьменники <https://bit.ly/3ezHXOb>
- ✓ Проєкт «Прийди. Візьми. Відпочинь» (Польща) <http://www.biblioteka.wroc.pl/mlodziez/projekty/kampania-www-wstap-wypozycz-wyluzuj>

Реалізація реформи “Нова українська школа” в 5-9 класах: мовно-літературна освітня галузь (українська мова, українська література, зарубіжна література, мови національних меншин та корінних народів)

З вересня 2021 року починається пілотування нового стандарту в 5-х класах. Для всіх учителів пілотних класів буде проведено навчання.

Учителям важливо ретельно вивчити, як працює стандарт – від ключових компетентностей, наскрізних умінь до розкриття потенціалу мовно-літературної галузі. Особливу увагу звернути на критерії, за якими

здійснюється формувальне та підсумкове оцінювання, щоби зберегти цінність формувального оцінювання.

Учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» необхідно опрацювати:

1) Методичні рекомендації щодо оцінювання результатів навчання учнів третіх і четвертих класів Нової української школи, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 16.09.2020 № 1146.

2) Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу у першому (адаптивному) циклі / 5 класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» (Наказ МОН України № 406 від 02.04.2021р.).

3) Наказ МОН України від 12.07.2021 №795 Про надання грифа «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» модельним навчальним програмам для закладів загальної середньої освіти.

З метою оволодіти ціннісними та практичними аспектами нового Державного стандарту базової середньої освіти, рекомендуємо долучитися до проєкту «Навчаємось разом», що фінансується Міністерством закордонних справ Фінляндії та ЄС, під патронатом Міністерства освіти і науки України, за участю Інституту модернізації змісту освіти, Українського інституту розвитку освіти, Національної академії педагогічних наук, Команди підтримки реформ МОН, Європейського фонду освіти, Європейського центру ім. Вергеланда, фонду «The LEGO Foundation», British Council, ГО «Освіторія», EdCamp Ukraine.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Українська мова як державна мова України є обов'язковим навчальним предметом вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах та посідає особливе місце серед шкільних предметів, бо є не лише об'єктом вивчення, а й засобом навчання, а отже, першою основною ключовою компетентністю для сучасної школи є спілкування рідною/державною мовою.

Навчати мови – це передусім формувати в учнів уміння усвідомлювати й доцільно використовувати багатство її виражальних засобів, виробити потребу здобувати інформацію з різних джерел, оцінювати й використовувати її для ефективної комунікації, висловлювати й відповідально обстоювати власну думку й позицію відповідно до ситуації спілкування.

Зважаючи на це для успішної соціалізації здобувачі освіти мають усвідомити потребу в щоденному послуговуванні державною мовою, виявляти ціннісне ставлення до неї, розглядати майстерне володіння мовою як необхідну умову самореалізації в усіх життєвих сферах.

Вивчення української мови та літератури в 2021/2022 н.р. здійснюватиметься відповідно до державних стандартів освіти, що визначають вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей учнів, загальний обсяг їхнього навчального навантаження в базовому навчальному плані.

У вересні 2020 року Кабінетом Міністрів України затверджено Державний стандарт базової середньої освіти. Державний документ ґрунтується на Законі України «Про освіту». Перелік ключових компетентностей та вмінь у Державному стандарті визначено з урахуванням «Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», але доповнено з урахуванням викликів сучасного суспільства.

Державний стандарт визначає мету та принципи освітнього процесу в закладах базової середньої освіти, дає загальну характеристику змісту навчання, містить вимоги до обов'язкових результатів навчання й орієнтири для їх оцінювання. Документ відображає ключові компетентності, які мають бути сформовані у школярів після закінчення кожного з двох циклів – адаптаційного (5-6 класи) й базового предметного навчання (7-9 класи).

У Державному стандарті визначено зміст ключової компетентності «вільне володіння державною мовою», обов'язкові результати навчання здобувачів освіти відповідно до засад та принципів Концепції НУШ. Ці результати буде застосовано для здобувачів базової середньої освіти, починаючи з вересня 2022 року. Державний стандарт базової середньої освіти оприлюднено на сайті Кабінету Міністрів за покликанням: <https://cutt.ly/lnACVUX>.

2021/2022 н.р. є перехідним між дією чинного Державного стандарту і впровадженням нового державного документа. Упродовж року вивчення української мови здійснюватиметься за чинними програмами: у 5 – 9 класах за навчальною програмою: Українська мова. 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. К.: Видавничий дім «Освіта», 2013 (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07.06.2017 № 804); у 10 класі – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН України від 23.10.2017 № 1407; в 11 класі – за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН України від 28.10.2010 № 1021, крім рівня стандарту; рівень стандарту – зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 14.07.2016 № 826. Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН України за покликанням: <https://cutt.ly/mnAC7Nx>.

Держстандарт є основою для створення нових освітніх програм (типової й модельних навчальних програм з української мови). Постає необхідність мобілізації наукового потенціалу, досвіду вчителів-практиків для розроблення й пілотування нових навчально-методичних матеріалів.

Звертаємо увагу, що 22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України схвалив нову редакцію «Українського правопису». З цього моменту Міністерством освіти рекомендовано застосовувати норми та правила нової редакції Правопису в усіх сферах суспільного життя.

Наголошуємо, що Програма курсів за вибором і факультативів з української мови (8-11 класи) рекомендована до використання (мова: лист ІМЗО від 18.10.2016 № 2.1/12 – Г – 776).

Навчальні програми

У 2021/2022 навчальному році вивчення української мови здійснюватиметься за такими програмами:

- у 5 – 9 класах за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804;
- у 10 – 11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>

Системний підхід до розвитку мовлення учнів

Звертаємо увагу, що в мовленнєвій лінії навчальної програми для 10-11 класів подано перелік рекомендованих видів роботи, які дають змогу учням реалізувати здобуті знання на практиці. Ці види роботи забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток старшокласників, адже комплексно охоплюють формування всіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письма). Системний підхід до розвитку мовлення учнів не передбачає виділення окремих годин на традиційні для 5 – 9 класів аудіювання, читання мовчки та вголос, перекази, твори тощо, оскільки ці види роботи передбачено на кожному уроці. Учитель може на власний розсуд змінювати запропоновані теми й види роботи, але водночас прагнути впродовж року приділяти однакову увагу розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності.

Сучасні соціокультурні умови, інтеграція української освіти в європейський контекст зумовлює введення до навчальних програм такого виду письмових робіт, як есе, спрямованого на активізацію навчально-пізнавальної діяльності учнів, учениць, підвищення в них інтересу до навчання предмета, розвиток особистості, критичного мислення, лінгвокреативності.

Рекомендовані види та кількість контролю, норми оцінювання учнів з української мови (за класами) подано у таблицях, що містяться у минулорічних *інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 н.р.:* <https://drive.google.com/file/d/1SaIRtlucogu2mau6K7lBJqnaJWGLru9e/view?usp=sharing>. Розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчальні програми

У 2021/2022 навчальному році вивчення української літератури в 5 – 9 класах здійснюватиметься за навчальною програмою: Українська література. 5 – 9 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти. – К.: Освіта, 2013 зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 №804;

у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Навчальні програми розміщені на офіційному сайті МОН за покликанням: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>.

Особливості вивчення української літератури

Зміст навчального матеріалу передбачає текстове вивчення творів, що виділені **напівжирним шрифтом**, інші ж лише називаються для допомоги вчителю під час вивчення певної теми. Крім того, для осучаснення змістового компонента, актуалізації компетентнісного підходу, надання вчителю методичної допомоги під час вивчення програмових тем запропоновано **рекомендаційну рубрику «Мистецький контекст» (МК)**.

Вивчення української літератури також відбувається із залученням **міжпредметних зв'язків** – **МЗ** (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика тощо).

Звертаємо особливу увагу на те, що запропонована **кількість годин** на вивчення кожного розділу чи підрозділу є **орієнтовною**, учитель може її перерозподіляти на власний розсуд. **Резервний час** учитель може використовувати також довільно, зокрема для збільшення кількості годин на вивчення окремого твору, для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо).

Запроваджено (*) – для творів, які не є обов'язковими, їх можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самостійно.

Наприкінці програми для кожного класу подано **орієнтовні списки літератури** для додаткового (самостійного) читання.

У навчальній програмі профільного рівня передбачено вивчення творів літератури народів України, передовсім кримських татар. Також важливим компонентом програми є «Читацький практикум», спрямований на формулювання практичних навиків усних і письмових роздумів над прочитаним у різних стильових формах.

Рекомендовані види та кількість контролю, норми оцінювання учнів з української літератури (за класами) подано у таблицях, що містяться у минулорічних *інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 н.р.:*

<https://drive.google.com/file/d/1SaIRtlucogu2mau6K7lBJqnaJWGLru9e/view?usp=sharing>. Розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі.

Поглиблене та профільне вивчення української мови і літератури

Відповідно до Закону України "Про загальну середню освіту", Концепції профільного навчання у старшій школі, починаючи з 2010/2011 навчального року, в закладах освіти України запроваджено профільне навчання, головною метою якого є створення умов для подальшого професійного самовизначення учнів, формування адекватного уявлення про свої можливості та уподобання.

Головним завданням профільної мовної і літературної освіти є розширення та поглиблення знань з відповідного предмета, удосконалення мовленнєвої та загальної культури, засвоєння навичок самостійної дослідницької діяльності в галузі професійного вибору.

Вивчення української та рідних мов і літератур на профільному рівні має забезпечити учнів можливістю оволодіти вміннями аналізувати, співставляти, класифікувати мовні та літературні факти та явища, оцінювати їх з точки зору нормативності та відповідності до ситуації спілкування; надавати історичні коментарі; використовувати отримані знання в особистісному мовленнєвому спілкуванні.

Вивчення української та рідних мов і літератур в закладах загальної середньої освіти здійснюватиметься за такими рівнями:

- рівень стандарту, що передбачає обов'язковий мінімум змісту навчального матеріалу з української та рідних мов і літератур, обумовлений Державними стандартами базової і повної середньої освіти (наприклад, рідна мова і література у профільних класах природничо-математичного або технологічного напрямів);
- академічний рівень, який включає достатній обсяг змісту навчального матеріалу для подальшого вивчення української та рідних мов і літератур у вищих навчальних закладах (наприклад, рідна мова і література в профільних класах суспільно-гуманітарного або художньо-естетичного напрямів);
- профільний рівень, спрямований на поглиблене вивчення цих курсів (філологічний напрям).

Курси за вибором поглиблюють та розширюють вивчення профільних предметів.

«Концепція навчання української мови в системі профільної освіти» (проект) та «Концепція літературної освіти школярів у системі профільного навчання» (проект) сприятимуть організації вивчення профільних дисциплін в закладах освіти.

Курси та факультативи з української словесності.

Години варіативної складової навчальних планів можна використати і як додатковий час для вивчення української мови та української літератури, або ж для запровадження курсів за вибором та факультативів, які є одним з основних компонентів профільної (10–11 класи) освіти.

Мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять у ЗЗСО міської місцевості становить 8 учнів, сільської місцевості – 4 учні (за умови меншої кількості учнів, можна запровадити для учнів міжкласні та міжшкільні факультативи, курси за вибором). Факультативи розраховані на 9-17 годин опрацювання, мають «статус» необов'язковості, коли учень хоче

перевірити власні нахили, здібності й уподобання.

Програма курсу за вибором розрахована на 35 годин на рік (одна година на тиждень), ці заняття є обов'язковими для відвідування учнями, які його обрали, від початку навчального року до завершення (робота учнів у кінці навчального року має бути оцінена). Курси за вибором можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання.

Організаційний аспект використання програм курсів за вибором або факультативів з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин передбачає узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотній процес, коли програма факультативного курсу може бути використана як програма курсу за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу необхідно скоригувати у календарнотематичному плануванні. За такої умови програму погоджують на засіданні методичного об'єднання (педагогічної ради) закладу освіти і затверджує його керівник.

У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чийм авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант. Назви програм курсів за вибором і факультативів з української мови і літератури, схвалених МОН України, подано у Переліку навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в основній та старшій школі у ЗЗСО.

Рекомендовані програми факультативних курсів

- Основи культури мовлення та журналістики. Програма для факультативного курсу для 10-11 класів. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SNVB3RzdmVTc3YzQ/view?usp=sharing>
- Робота з навчальними текстами. Факультатив для старшокласників. <https://docs.google.com/document/d/1C0xgK7hLJq29EBDnN6qgDZN3YmginvPPer4mPNUT6Aw/edit>
- Програма факультативного курсу «Українська фразеологія» для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SQ282Yk9JMnlfLW8/view?usp=sharing>
- Програма факультативного курсу «Фразеологія української літературної мови» для учнів 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SU3Z5eXBIBXd4ZTg/view?usp=sharing>
- Лексика української мови. Програма факультативного курсу для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SMF9Yb09qRzk0QVU/view?usp=sharing>

- Практикум з правопису української мови для 8 класу. Календарно-тематичне планування факультативного курсу. https://docs.google.com/document/d/1c_kN8Im71VNnD8X5XN94nHj9JZ9YuMLs2Iy2mNvrCI/edit
- Стилїстика сучасної української лїтературної мови. Факультатив. (10- 11 класи). <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SamhWYTdUU0pCd00/view?usp=sharing>
- Дїлова українська мова. Програма факультативного курсу для 10(11) класу. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7SdFFyT3U5WWw0Q0E/view?usp=sharing>
- Український мовленнєвий етикет. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7ScXpaN3J1YWVtajg/view?usp=sharing>
- Українська лексикографія. Програма факультативного курсу для учнів 9 класу. <https://drive.google.com/file//0B95Bu0xSAQ7ScDFVeURaWld0RFE/view?usp=sharin>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Навчальні програми

У 2021/2022 навчальному році вивчення зарубіжної літератури здійснюватиметься:

- ☐ в 5 – 9 класах за навчальною програмою зі змінами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804;
- ☐ у 10-11 класах – за навчальними програмами (рівень стандарту та профільний рівень), що затверджені наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Особливості викладання зарубіжної літератури

Звертаємо увагу, що основою для календарно-тематичного планування уроків зарубіжної літератури є чинні навчальні програми. Учитель має право самостійно розподіляти години на текстуальне вивчення творів, розвиток мовлення, позакласне читання, ураховуючи визначену кількість годин на опрацювання конкретного розділу. Він має змогу вільно і творчо підійти до організації навчальної діяльності на уроках зарубіжної літератури з урахуванням конкретних умов викладання, читацьких інтересів учнів.

Викладання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти здійснюють *українською мовою*. Твори зарубіжних письменників у курсі зарубіжної літератури вивчають в *українських перекладах*. Для зіставлення можливе залучення перекладів, переспівів іншими мовами, якими володіють учні (англійською, німецькою, французькою тощо). За наявності необхідних умов бажаним є розгляд художніх текстів (у фрагментах або цілісно) мовами оригіналів. У такому разі предмет «Зарубіжна література» виконує додаткову функцію *вдосконалення володіння учнями іноземними та іншими мовами*.

Рекомендовані види та кількість контролю, норми оцінювання учнів з зарубіжної літератури (за класами) подано у таблицях, що містяться у

минулорічних інструктивно-методичних рекомендаціях щодо викладання української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 н.р.:

<https://drive.google.com/file/d/1SaIRtlucogu2mau6K7lBJqnaJWGLru9e/view?usp=sharing>.

Розподіл годин є мінімальним і обов'язковим для проведення в кожному семестрі.

Актуальні питання викладання літератури (української та зарубіжної)

Під час Всеукраїнської науково-практичної конференції Інституту педагогіки НАПН України «Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві» було обговорено актуальні питання літературної освіти та зроблено ряд важливих для вчителів висновків:

- ✓ потрібно оновити зміст і науково-методичні підходи до вивчення української та зарубіжної літератур, але не на основі інтегрування предметів з іншими дисциплінами (Г.Токмань);
- ✓ варто позиціонувати цифрове суспільство як дружнє, а не вороже середовище щодо читання; формувати культуру читання в родині; розвантажити шкільні програми і підвищити вимоги до якості художніх текстів, що включаються до програм; готувати висококваліфікованих учителів літератури (Т.Яценко);
- ✓ включити до шкільних програм з української літератури новітні твори/жанри (фентезі, детективу); (Т. Бабійчук);
- ✓ важливо формувати духовний світ учня в епоху цифрових технологій (О.Топузов);
- ✓ потрібно робити зміщення акцентів у навчанні: формувати учня-читача, а не літературознавця (Н.Голуб);
- ✓ варто формувати ключової компетенції – читання з розумінням – ще на рівні початкової школи (О.Савченко);
- ✓ підсилення патріотичного виховання на уроках української мови і літератури (Л.Ніцой);
- ✓ здійснювати пошук альтернативних шляхів вимірювання знань/умінь/компетенцій учнів під час ЗНО, оскільки література, як мистецтво слова, потребує особливого підходу, і звичайні тести не розкривають специфіку її засвоєння. (О. Ісаєва);
- ✓ використовувати нестандартні прийоми в роботі з художнім твором з метою зацікавлення учнів (О. Криворотенко);
- ✓ заохочувати інтерпретаційну активність учнів під час аналізу тексту, не нав'язувати їм наукову чи вчительську думку (В. Коваленко).

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ МОВ І ЛІТЕРАТУР КОРІННИХ НАРОДІВ, НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» встановлено, що особам, які належать до корінних народів або національних меншин України, гарантується і забезпечується право вивчати мову відповідного корінного народу або національної меншини в державних, комунальних і корпоративних закладах загальної середньої освіти або через національні культурні товариства (абзац п'ятий частини першої статті 7 Закону України «Про освіту», частина третя статті 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту»)

Разом з тим, Законом України «Про повну загальну середню освіту» надано більшу самостійність закладам загальної середньої освіти у формуванні власної освітньої програми, у тому числі з певним мовним компонентом (без вивчення/із вивченням мови корінного народу, національної меншини).

Отже, питання вивчення, літератури корінного народу, національної меншини залежить від освітньої програми закладу загальної середньої освіти.

Навчальні програми

У 2021/2022 навчальному році мови і літератури корінних народів, національних меншин у класах закладів загальної середньої освіти вивчаються за навчальними програмами, які є складовою типових освітніх програм, затверджених наказами МОН від 20.04.2018 № 405 та від 20.04.2018 № 408 (в редакції наказу МОН від 28.11.2019 № 1493). Зокрема у:

5-9 класах - за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН від 07.06.2017 № 804;

у 10-11- класах за навчальними програмами, затвердженими наказом МОН від 23.10.2017 № 1407.

Ці навчальні програми застосовують в частині, що не суперечить чинному законодавству.

Навчальна програма не обмежує вчителя в реалізації основних ліній змісту навчання мовам та літературам національних меншин. Кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною. Учитель, виходячи з конкретних умов навчання, може самостійно здійснювати перерозподіл годин впродовж всього навчального року та реалізувати зміст навчання за рахунок резервного часу або, за необхідності, інтенсифікації освітнього процесу.

Навчальні програми розроблено на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392, з урахуванням положень концепції «Нова українська школа».

Звертаємо увагу, що у 5-9 класах вивчається інтегрований курс «Література» (національної меншини та зарубіжна).

У 10-11 класах з 2018/2019 навчального року впроваджено навчальний предмет «Мова та література корінного народу, національної меншини». Навчальний предмет «Зарубіжна література» виокремлено в окремий курс, який

вивчається за навчальною програмою та підручником для закладів загальної середньої освіти.

Водночас на профільному рівні в 10-11 класах «Мова корінного народу, національної меншини» та «Література корінного народу, національної меншини» вивчаються як окремі предмети.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Оцінювання в 5-9 класах здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з мов національних меншин (лист МОН від 30.08.2013 № 1/9–592); у 10-11 класах – відповідно до рекомендацій щодо оцінювання результатів навчання учнів з інтегрованого курсу «Мова та література корінного народу, національної меншини» (лист МОН від 22.08.2018 № 2.2-2189).

Поділ класів на групи при вивченні мов корінних народів, національних меншин здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128 «Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 06.03.2002 за № 229/6517.

Календарно-тематичне та поурочне планування здійснюється у довільній формі, з використанням друкованих чи електронних джерел тощо. Формат, обсяг, структура, зміст та оформлення календарно-тематичних планів та поурочних планів-конспектів є індивідуальною справою вчителя. Академічна свобода вчителя передбачає свободу викладання, свободу від втручання в педагогічну, науково-педагогічну та наукову діяльність, вільний вибір форм, методів і засобів навчання, що відповідають освітній програмі, розроблення і упровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх методик і технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання. Заняття з мов національних меншин сприятимуть розвитку логічного мислення учнів, умінь аналізувати, зіставляти, порівнювати, узагальнювати мовні явища; наводити потрібні приклади, докази, робити висновки; добирати, систематизувати матеріал відповідно до теми та основної думки тексту; будувати логічно правильне й композиційно завершене висловлювання; складати план виступу, писати тези, конспектувати. При доборі практичних завдань чільне місце мають посідати конструктивні та творчі вправи, пов'язані з розвитком мовлення учнів, роботою з відновлення деформованого тексту, редагування, виправлення допущених мовленнєвих недоліків, помилок, двосторонній переклад. Формулювання вчителем завдань проблемного характеру спрямовує розвиток пізнавальної активності й самостійності учнів. Навчання має бути інтенсивним, а головне – продуктивним, таким, що забезпечує досягнення вищого кінцевого результату – міцного засвоєння школярами знань, практичних умінь і навичок з предмета. Досягненню цього сприятиме використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій

(ІКТ) (комп'ютерні навчальні завдання, уроки, тести; Інтернет: аудіо-, відеоматеріали, електронні книги, а також прослуховування декламувань майстрів слова, музики і демонстрацій репродукцій творів мистецтва, відеокліпів, фільмів, інтерв'ю з відомими людьми; віртуальних подорожей (екскурсії до музеїв світу); музейних уроків тощо.

Повний перелік навчальної літератури для класів з навчанням мовами корінних народів, національних меншин закладів загальної середньої освіти чи вивченням мов національних меншин надається в Переліку навчальних програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України, який щорічно оновлюється та доступний на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki>

Учителі планують власну роботу з урахуванням особливостей епідеміологічної ситуації та можливостей кожного закладу загальної середньої освіти. В умовах карантину пропонуємо вчителям знайомитися з матеріалами розміщеними на сайті «Вчимо і навчаємось на карантині» (<https://mon-covid19.info/schools>), що постійно оновлюються.

Оскільки значних змін у системі викладання предметів не відбулося, порівняно з минулим навчальним роком, то рекомендуємо брати до уваги минулорічні «Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 навчальному році», що містяться за покликанням: <https://drive.google.com/file/d/1SaIRtlucogu2mau6K7lBJqnaJWGLru9e/view?usp=sharing>

На етапі підготовки до 2021/2022 навчального року та в щоденній професійній діяльності учителям-словесникам рекомендуємо використовувати матеріали, підготовлені нами на прохання освітян:

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин у закладах загальної середньої освіти в 2020/2021 навчальному році:

<https://drive.google.com/file/d/1SaIRtlucogu2mau6K7lBJqnaJWGLru9e/view?usp=sharing>

2. «Норми єдиного мовного та орфографічного режиму на уроках словесності в закладах загальної середньої освіти з українською мовою навчання: українська мова та література, зарубіжна література, мови і літератури корінних народів, національних меншин»:

https://drive.google.com/file/d/10swG0583Q9_m2wvpsjLws4F9yoRn8VPk/view?usp=sharing

3. Орієнтовні теми для обговорення на засіданнях методичних об'єднань учителів української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов національних меншин:

<https://drive.google.com/file/d/1BpplJMi9V9xgwIqYiTFRUEEnzWTzNWmv/view?usp=sharing>

Більше інформації стосовно особливостей вивчення української мови та літератури, зарубіжної літератури, мов і літератур корінних народів, національних меншин, а також методичні матеріали, календарно-тематичне планування, результати ЗНО буде розміщено:

- на вебсайті КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (<http://www.voipopp.vn.ua>);
- у блозі «Відділ української мови та літератури, мов національних меншин і зарубіжної літератури» (http://slovyanskafilologiya.blogspot.com/2014_01_01_archive.html);
- у мережі Facebook, на сторінці спільноти вчителів-філологів області «Філологічна лабораторія "Методика. Пошук. Досвід» <https://www.facebook.com/groups/1532682153697234/> та спільноти «Література і мистецтво» <https://www.facebook.com/groups/2289185967859366>.

Успішного навчального року!